

Pécs több mint két évezredes története folyamán rendkívül sokat változott a város területi kiterjedése és ennek nyomán az itt élők térhasználatát, mindez pedig jelentős topográfiai súlypont-áthelyeződésekhez vezetett az egyes korszakokban. Ezek közül minden bizonnyal az egyik legszembetűnőbb jelenség a római kori *Sopiana* és a középkori *Quinqueecclesiae* térszervezése közötti eltérés: az antik település lakott területén kívül létrejött ókeresztény temető, azaz a *necropolis* ugyanis a középkor egyik legfontosabb centrumává, a püspökség központjává vált. A középkor folyamán kialakult, a 15. század elején pedig fallal övezett település a mai napig a város meghatározó része. A török hódoltság idején a külvárosok bővültek, majd az újkori, különösen a 19. század második felében kitapintható iparosodás, s az általa generált népességnövekedés erősítette e folyamatot. A 20. században a városhoz csatolt környező falvak tovább gyarapították Pécs területi kiterjedését. Jelen munka – amely szervesen illeszkedik az *Európai városok történeti atlasza* nemzetközi programhoz, s a Magyar várostörténeti atlasz sorozat 8. köteteként lát napvilágot – célkitűzése, hogy bemutassa Pécs topográfiai fejlődését a város területén kimutatható első településnyomoktól kezdődően napjainkig. E tekintetben vállalkozásunk hiánypótló, ugyanis korábban hasonló áttekintés nem született.

A kutatás tíz évvel ezelőtt vette kezdetét, s első eredményeinket 2012 októberében a *Pécs város topográfiája a kezdetektől a 20. század elejéig* címmel megrendezett konferencián mutattuk be. Az atlaszhoz szükséges alap kutatásokat az OTKA K 81568. számú kutatási programja támogatásával végeztük.

E kötet szerzőit számos intézmény és szakember segítette, akik közreműködése nélkül kiadványunk nem készülhetett volna el. Szende Katalin, a magyar várostörténeti kutatások nemzetközileg elismert szakértője programvezetőként nemcsak kezdeményezője, hanem mindvégig a legfontosabb szakmai támogatója is volt munkánknak. A Baranya Megyei Levéltár néhai igazgatója, Ódor Imre (1959–2015) a kezdetektől lelkesen pártfogolta munkánkat, s az intézmény támogatására mindvégig számíthattunk. A levéltár munkatársai közül T. Papp Zsófia segítségével nélkülözhetetlen volt a megfelelő térképek, reprodukciók felkutatásában.

Ugyancsak köszönet illeti Nagy Bélát a kutatási eredményeinket megjelenítő kartográfiai munkák elkészítéséért. A feldolgozásunk alapját képező 1865-ös kataszteri térkép és néhány további reprodukció digitalizálását az InnoTeq Kft. végezte. Külön köszönet illeti Tóth Zsoltot, a Janus Pannonius Múzeum régész-főmuzeológusát, aki a szövegek megfogalmazása mellett a fotók elkészítésében is rendkívül sokat segített. A szövegek végső formába öntésekor figyelembe vettük Vonyó József lektori véleményét, valamint Kovács Viktória olvasószerkesztői tanácsait. Az angol fordítást, amelyet a Weisz Boglárka vezetett Magyar Tudományos Akadémia – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet Lendület Magyar Gazdaságtörténeti Kutatócsoport anyagi támogatása tett lehetővé, Alan Campbell készítette. A kézirat szerkesztésében, tördelésre történő előkészítésében Szilágyi Magdolna segítségével nélkülözhetetlennek bizonyult, amelyért ezúton is köszönetet mondok. A Pécs várostörténeti atlaszának megjelentetésében elvülhetetlen érdemeket szereztek a BTK TTI Tudományos Információs Témacsoport munkatársai, különösen a témacsoport vezetője, Kovács Éva. A kötet publikálása munkahelyem, a Pécsi Tudományegyetem által befogadott NKFIH K 132521. számú pályázat anyagi támogatása által valósulhatott meg.

Pécs, 2021. április 6.

Fedeles Tamás

Over the more than two millennium-long history of Pécs, the territorial extent of the city and – as a result – the use of space by the people living there have changed significantly, which caused major topographical shifts in each period. Certainly, one of the most striking phenomena is the difference between the spatial organisation of Roman *Sopiana* and medieval *Quinqueecclesiae*. The *necropolis*, the early Christian cemetery outside the inhabited area of the ancient settlement, turned into one of the most important centres of the Middle Ages, the seat of a diocese. The settlement emerging during the Middle Ages and walled around at the beginning of the fifteenth century, is still an important part of the city today. During the Ottoman occupation of Hungary, the suburbs continued to expand. This process was bolstered by industrialisation in the modern era, especially in the second half of the nineteenth century, as well as the population growth induced by that. In the twentieth century, the surrounding villages attached to the city further increased the territory of Pécs. The objective of the present work – belonging to the *European Atlas of Historic Towns* programme and published as the eighth volume of the Hungarian Atlas of Historic Towns series – is to present the topographic development of Pécs from the first traces of the settlement discovered in the territory of the city to the present day. In this respect, this is a gap-filling publication, as no similar overview has been made of Pécs before.

Research for this volume started ten years ago and our first findings were presented at the conference entitled *The Topography of the Pécs from the Beginnings to the Early Twentieth Century* held in October 2012. Basic research for this atlas was supported by Grant No. K 81568 provided by the Hungarian Scientific Research Fund (OTKA).

The authors of this volume have been assisted by several institutions and professionals, without whose contribution our publication would not have materialised. Katalin Szende, an internationally recognised authority of Hungarian urban history research, was not only the initiator of this atlas being the supervisor of the research programme, but she was also our greatest professional supporter throughout the work. Imre Ódor (1959–2015), the late director of the Baranya County Archives, enthusiastically patronised our work from the very beginning, and we could rely on the support of the institution all along. From the archivists of the institution, Zsófia T. Papp gave us invaluable help in finding the appropriate maps and reproductions.

We are also indebted to Béla Nagy for the cartographic work reflecting our research results. The 1865 cadastral survey, which formed the basis of our edited maps, and some other reproductions were digitised by InnoTeq Kft. Our special thanks go to Zsolt Tóth, who, in addition to wording the texts, contributed significantly to making the photographs. When finalising the texts, we took into account the opinion of József Vonyó, the reviewer of our study, as well as the advice of Viktória Kovács, the copy editor of the atlas. The English translation was prepared by Alan Campbell with the financial support of the Hungarian Academy of Sciences, Research Center for the Humanities „Lendület” Medieval Hungarian Economic History Research Team led by Boglárka Weisz. The contribution of Magdolna Szilágyi was indispensable in editing the manuscript and preparing it for publication, for which I would like to express my gratitude here as well. We are likewise indebted to the staff of the Research Assistance Team of the Institute of History at the Research Center for the Humanities – especially to Éva Kovács, the head of the team – for publishing the historical town atlas of Pécs. The publication of the volume was financed by Grant No. K 132521 of the National Research, Development, and Innovation Office (NKFIH) provided for my place of work, the Faculty of Arts at the University of Pécs.

Pécs, 6 Apr 2021

Tamás Fedeles